

The Mode of Attributing Action under the Heading of Responsibility in Ricoeur's Thought

Seyyede Akram Barakati

Assistant Professor, Department of Islamic Philosophy and theology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: a.barakati@um.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 21 July 2026

Accepted: 14 September 2026

Published Online: 23 September 2026

Keywords:

Ricoeur, Responsibility, Identity and the Other, Narrative, Time and Language

ABSTRACT

The concept of responsibility is a pivotal notion in practical philosophy. The manner in which an action and its consequences are ascribed to an individual—or a group of individuals—within society under the rubric of responsibility has consistently been a challenging issue. Paul Ricoeur, the eminent contemporary philosopher, has addressed the topic of responsibility in a brief text, examining it from ethical and legal perspectives; However, one can find numerous implications regarding the attribution of action within other pivotal themes of Ricoeur's thought—themes that are foundational to his ethical and legal discussions on responsibility, yet have been overlooked in his writing. Accordingly, we aim to infer, analyze, and criticize the manner in which responsible action is attributed, through the lens of these fundamental concepts in his philosophy: 1) identity, 2) the Other, 3) narrative, 4) time, and 5) language. We will demonstrate that language plays a pivotal role in this context. This study will help a more precise understanding of other social themes in Ricoeur's work that are grounded in the concept of responsibility.

Cite this article: Barakati, Seyyede Akram (2026). The Mode of Attributing Action under the Heading of Responsibility in Ricoeur's Thought. *Shenakht*, 19(3), 109-132.
<http://doi.org/10.48308/kj.2026.245515.1462>

Extended Abstract

1. Introduction

The concept of responsibility is an important one in practical philosophy. But, what does “responsibility” mean? How—and on what basis—do we attribute an action to an individual or a group under the concept of responsibility? It seems that, Ricoeur has not discussed these questions on the basis of his central ideas and in an extensive way. It appears that attributing an action to an agent, from Ricoeur’s perspective, can be discussed through the fundamental concepts, central to his thought, including “identity,” “the other,” and “narrative,” as well as “time” and “language”. Through these notions, we try to infer, analyze and criticize the mode of attributing responsible action to individuals.

2. Responsible Action and Identity

In Ricoeur’s thought, the subject attests and recognizes itself reflectively rather than directly or immediately. It is through recognizing oneself as a capable and acting human being that one can attribute an action to oneself and assume responsibility for it. Thus, our identity—as a narrative, historical identity that evolves over time—possesses the capacity to shoulder responsibility and accept its consequences, through which it defines and realizes itself. Consequently, bearing responsibility is an integral part of an individual's identity as a capable human being; this is precisely why one can accept the penalty or punishment for failing to perform a responsible action.

3. Responsible Action and the Role of the “Other”

In the attribution of responsible action, it is the “Other” who ascribes actions to the individual and demands a response; in this way, the individual becomes responsible for the actions attributed to him. Thus, I am responsible for my own actions, and—on the basis of the idea of solicitude—I must also respond to the call of the Other. The Other and I become connected within the public sphere of society and in the realm of practical life. This “Other” may encompass conscience, other people, society, social systems, institutions, laws, norms, and so forth. Thus, every individual bear responsibility and owe a debt to others whom they will never know or cannot know, but also to the common good, to past generations, and perhaps even to future generations.

4. Action, Narrative, and Responsibility

We have noted the importance of self-identity and the role of the “Other” in the attribution of action and responsibility; yet, in fact, it can be said that the attribution of action occurs solely through narrative. Within the imagination generating the narrative, diverse concrete situations are envisioned and contemplated; subsequently, practical

wisdom—operating within the narrative context—applies general rules and norms to specific situations. Through narrative, one can examine the interconnections between events, actions and agents and evaluate responsible actions and their consequences over time. Furthermore, it is within the context of narrative—and history conceived as narrative—that the continuity and transformation of characters, the self and others, nations, and past generations can be recognized.

5. Time and Responsible Action

For Ricoeur, responsibility leaves its mark on every dimension of the experience of time—past, present, and future. By the concepts of memory and promising, he emphasizes two possibilities inherent within identity regarding responsibility for the past and future which converge in the present moment. He also examines the scope of an action's consequences over time, and the distinction between intentional and unintentional acts. Furthermore, based on the theory of practical wisdom, he seeks to establish a just and equitable distance between the individual and the consequences of his actions. Institutions and other individuals, acting as intermediaries between the person and their actions, by applying general principles and norms of responsibility, can evaluate specific, concrete cases within the temporal framework of past, present, and future.

6. Language and Responsible Action

According to Ricoeur, certain utterances—such as promising, warning, commanding, expressing an opinion, and so forth—are actions; the act of speaking itself is, also, considered an action. Furthermore, in Ricoeur's view, both action and agent belong to a shared conceptual framework or an intersubjective semantic network. This shared semantic and linguistic system plays a crucial role in defining the nature of actions, identifying responsible actions, and attributing their consequences to the agents. Within this conceptual, narrative network, the individual comes to understand himself as an acting subject capable of comprehending its own responsible actions, and accept their consequences.

7. Summary, Analysis, and Critique

In this section, we demonstrate that language plays a fundamental role among the concepts we cited to explain the concept of responsibility. Language has two functions: (1) action-coordination and (2) world-disclosure, which correspond to two dimensions of responsibility: (1) responsibility toward action and (2) responsibility toward the Other. In its first function, language is somewhat reminiscent of the subject-centered approach to responsibility; it renders the sphere of responsibility—however precise—

overlooking certain facets of responsibility within the world and toward others. In its second function, language expands and opens up the sphere of responsibility, bringing alterity—along with its unknown and undiscovered dimensions—into focus. We noted that Ricoeur, also, emphasizes the role of imagination and narrative in reconfiguring the world and opening up a realm of possibilities over time. Thus, it can be said that in his thought, language plays a pivotal role among the concepts we discussed in the context of responsibility.

8. Conclusion

Our analysis leads to the conclusion that being responsible appears to be an integral part of an individual's identity as an inherently capable human being. It is for this reason that one can perform an action, accept responsibility for it, and willingly bear the consequences. Furthermore, within the framework of language and narrative, the judgment and evaluation of actions, their interpretation, and the recognition of self and others becomes possible through time. We showed that language plays a pivotal role among the other concepts we discussed regarding responsibility. keeping in mind the boundless scope of responsibility toward the other—a realm opened up by language—prevent us from heedlessness, oppression, and injustice. Although such a perspective leads to incommensurability, Ricoeur's theory of practical wisdom suggests that, to some extent, one can reach more just decisions in concrete situations.

نحوه انتساب کنش ذیل عنوان مسئولیت در تفکر ریکور

سیده اکرم برکاتی

استادیار، گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. ایمیل: a.barakati@um.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۲۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱ کلیدواژه‌ها: ریکور، مسئولیت، هویت، دیگری، روایت، زمان، زبان	مفهوم مسئولیت از مفاهیم بسیار مهم در فلسفه عملی است. چگونگی انتساب کنش و پیامدهای آن به یک فرد یا مجموعه‌ای از افراد در جامعه، ذیل عنوان مسئولیت، همواره مسئله‌ای چالش برانگیز بوده است. پل ریکور، فیلسوف بزرگ معاصر، در نوشتاری کوتاه به بحث درباره مسئولیت پرداخته و آن را از منظر اخلاق و حقوق مورد بررسی قرار داده است اما دلالت‌های متعددی درباره انتساب کنش در سایر مباحث محوری ریکور می‌توان یافت که برای مباحث اخلاقی و حقوقی وی درباره مسئولیت نقش مبنایی دارند و در نوشتار او مغفول واقع شده‌اند. براین اساس، تلاش می‌کنیم که نحوه انتساب کنش مسئولانه را ذیل مفاهیم بنیادی تفکر وی که عبارت‌اند از: (۱) هویت، (۲) دیگری، (۳) روایت، (۴) زمان و (۵) زبان، مورد استنباط، تحلیل و نقد قرار دهیم. نشان خواهیم داد که زبان در این میان نقش محوری دارد. پژوهش حاضر، ما را در فهم دقیق‌تر سایر مباحث اجتماعی ریکور، که مبتنی بر مفهوم مسئولیت هستند، یاری خواهد کرد.

استناد: برکاتی، سیده اکرم. (۱۴۰۵). نحوه انتساب کنش ذیل عنوان مسئولیت در تفکر ریکور. شناخت، ۱۹(۳)، ۱۰۹-۱۳۲

DOI: <http://doi.org/10.48308/kj.2026.245515.1462>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی

۱. مقدمه

رابطه کنش و «مسئولیت» چگونه است؟ به چه کسی عامل^۱ انجام کنش یا فرد مسئول گفته می‌شود؟ چگونه و بر چه اساسی کنشی را ذیل عنوان مفهوم مسئولیت به فرد یا جمعی نسبت می‌دهیم و او یا آن‌ها را مسئول آن کنش یا کنش‌ها می‌خوانیم؟ ارتباط هر یک از مفاهیم هویت، دیگری، روایت، زمان و زبان و نیز مجموع آن‌ها در پیوند با یکدیگر با مفهوم مسئولیت، در تفکر ریکور، چیست؟ به نظر می‌رسد که مبنایی‌ترین مسئله‌ای که در تبیین ایده مسئولیت در تفکر ریکور حائز اهمیت است مسئله مربوط به چگونگی انتساب کنش است.

در دیدگاه ریکور، کنش نه تنها انجام دادن و ساختن بلکه دریافت کردن و برتافتن است. از نظر وی، کنش مشتمل است بر (۱) «سخن»، از آن حیث که نوعی کردار است؛ (۲) کنش عادی، از آن حیث که مداخله‌ای در جریان امور است؛ و (۳) «روایت»، از آن حیث که بازگردآوری روایی زندگی‌ای است که در «زمان» گسترده است؛ و، در نهایت، (۴) توانایی نسبت دادن مسئولیت کردار به «خود» یا «دیگران» (دانهاور و پلاور، ۱۳۹۴، ص. ۲۸).

از این رو، به نظر می‌رسد که نسبت دادن کنش به فرد عامل را، از منظر ریکور، تحت مفاهیم متعددی از جمله «هویت»^۲، «دیگری»^۳، «روایت»^۴ و نیز «زمان»^۵ و «زبان»^۶ می‌توان مورد بحث قرار داد.

در مورد مفاهیمی که ذکر کردیم، در منابع فارسی مقالاتی وجود دارد. عمده این مقالات مربوط به خود نویسنده است. در بخش‌هایی از چند مقاله فارسی از نویسندگان دیگر نیز موضوعات مربوط به زمان و روایت، روایت و تخیل، روایت و اخلاق از دیدگاه ریکور مطالبی وجود دارد اما هیچ کدام از این پژوهش‌ها به مفهوم مسئولیت نپرداخته‌اند و مجموعه مفاهیمی که ذکر کردیم، از جهت نسبت با مفهوم مسئولیت در تفکر ریکور، مورد بحث قرار نگرفته‌اند. این موضوع درباره مقالات خارجی نیز صدق می‌کند و مفهوم مسئولیت در آن‌ها عمدتاً از منظر اخلاق، عدالت و قانون مورد بحث قرار گرفته است.

ریکور در کتاب عادلانه‌ها^۷، در بخشی تحت عنوان مفهوم مسئولیت، به این مبحث می‌پردازد و معنای سنتی و حقوقی این مفهوم و نیز معانی فلسفی عمیق‌تر آن را که به فلسفه اخلاق راه می‌برد مورد بحث قرار می‌دهد. اما دلالت‌های متعددی درباره انتساب کنش در سایر مباحث محوری ریکور می‌توان یافت که برای مباحث اخلاقی و حقوقی وی درباره مسئولیت نقش مبنایی دارند و در نوشتار او مغفول واقع شده‌اند. به علاوه، وی، ذیل پنج مفهوم محوری که ذکر کردیم، نحوه انتساب کنش مسئولانه را به نحو مبسوط و مستقل مورد بحث قرار نداده است. در نوشتار حاضر تلاش می‌شود که، در جهت پاسخ به پرسش‌هایی که طرح شد و براساس این مفاهیم بنیادی، مفهوم مسئولیت و نحوه انتساب کنش مسئولانه در تفکر وی استنباط، تحلیل و نقد شود.

¹ agent

² identity

³ the other

⁴ narrative

⁵ time

⁶ language

⁷ The Just

شایان ذکر است که نویسنده، به جهت محدودیت حجم مقاله، پرداختن به مفهوم مسئولیت در حوزه اخلاق، حقوق، قانون و سیاست و چالش‌های مربوط به آن در تفکر ریکور را در مقاله پژوهشی دیگری پی گرفته است و از پرداختن به این حوزه‌های محوری و تعیین‌کننده در بحث مسئولیت، در مقاله حاضر، خودداری کرده است، زیرا امکان طرح و بسط آن در محدوده مقاله حاضر وجود نداشت.

۲- انتساب کنش مسئولانه و رابطه آن با هویت کُنشگر به عنوان عامل

ریکور کنش را با هویت، بازشناسی خود و تصدیق خود به عنوان انسان توانا که قادر به انجام کنش است پیوند می‌دهد. به نظر وی، نسبت نزدیکی میان تصدیق^۱ و بازشناسی^۲ خویش و، به تبع آن، «بازشناسی مسئولیت» در نسبت با عاملان کنش وجود دارد. کُنشگرها در بازشناسی اینکه آن‌ها کاری را انجام داده‌اند، به طور ضمنی، تصدیق می‌کنند که آن‌ها قادر به انجام آن بوده‌اند. ریکور پیوند تصدیق و بازشناسی خود را در مرحله تأملی^۳ و تحت معنای «درست دانستن»^۴ مطرح می‌کند (Ricoeur, 2005, pp. 91-92). به این ترتیب، ریکور تصدیق «خود» و خودفهمی را براساس کنشمندی سوژه تبیین‌پذیر می‌داند. وی تصدیق را اساساً تصدیق خود و یقین درباره توانم کُنشگر بودن^۵ و پذیرنده کنش بودن^۶ تلقی می‌کند (Escudero, 2014, p. 14). به عبارت دیگر، وی بر این باور است که انسان از طریق کنش‌ها و آثار اعمال و رفتار خویش و... خود را به نحو تأملی یا بازتابی، و نه به نحو مستقیم و بی‌واسطه، می‌شناسد. به واسطه بازشناسی و تصدیق خویش به عنوان انسان توانمند و کنشمند است که فرد می‌تواند کنشی را به خویش نسبت دهد و مسئولیت آن را برعهده گیرد. بنابراین، در تفکر ریکور، مسئله هویت به کنش و مسئولیت گره می‌خورد و براساس آن است که ما هویت خود را توانم می‌فهمیم، متحقق می‌کنیم و برمی‌سازیم.

به نظر وی، «خود» دکارتی از هویت شخص تاریخی و از «خود» مسئولیت‌دار عاری شده است (Ricour, 1992, p. 11). ریکور دریافت مستقیم «خود» در کوگیتوی دکارتی را نمی‌پذیرد و معتقد است که دکارت «خود» را به عنوان من شخصی بدنمندی که دارای هویت تاریخی، «مسئولیت» و کنشمندی است نادیده گرفته است (Pedersen, 2009, pp. 71-72). به این ترتیب، سوژه در تفکر ریکور من اندیشنده صرف نیست بلکه هویتی دارای مسئولیت و در حال تحقق است که، در ضمن ثبات، در طول زمان تغییر می‌کند.

به علاوه، میزان خودشناسی افراد هنگام انجام عمل تعیین‌کننده میزان مسئولیت‌پذیری آن‌ها در قبال آن کنش است (Pedersen, 2009, p. 72). همان‌گونه که هویت فرد بر کنش او اثرگذار است، پذیرش مسئولیت و کنش‌های او و پیامدهای آن‌ها نیز در تعیین هویت و خودبودن وی نقش دارند. بنابراین، این تأثیر و تأثر به نحو متقابل صورت می‌گیرد.

¹ attestation

² recognition

³ reflexive stage

⁴ taking as true

⁵ agent

⁶ patient

ریکور در پاسخ به این پرسش که «خالق یک کنش کیست؟» می‌گوید پرسش از «چه» مربوط به توصیف کنش می‌شود و پرسش «چرا» به علل و انگیزه‌های انجام کنش مرتبط است اما مسئله نسبت دادن یک کنش به کسی از سنخی دیگر است و به پرسش «که» پاسخ می‌دهد. وی انتساب کنش را «تخصیص»^۱ می‌نامد و آن را به هویت پیوند می‌دهد (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۲۶). در تخصیص یک کنش به خویش ما خود را خالق اعمالمان معرفی می‌کنیم. مطابق پیشنهاد ارسطو، عامل «پدر» اعمالش است، همان‌طور که پدر فرزندان است. در هر دو مورد، او «صاحب / ارباب»-شان است یا، بنابر ابتدایی‌ترین کاربرد ایده علت فاعلی که از زمان گالیله و نیوتن از فیزیک برگرفته شده است، عامل بودن به همان تجربه ما از قدرتی بر می‌گردد که بر اعضای بدنمان داریم و از طریق آن‌ها بر جریان چیزها اعمال قدرت می‌کنیم (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۲۷). اما می‌دانیم که پیامدها و عرصه عمل همیشه محدود به حیطه قدرت و نیت عامل نیست.

کنش‌ها عاملانی دارند که می‌توان آن‌ها را مسئول برخی نتایج کنش‌هایشان قلمداد کرد. گاهی، عاملان کنش در وضعیت‌هایی عمل می‌کنند و رنج می‌کشند که خود ایجاد نکرده‌اند اما این وضعیت‌ها به عرصه عمل تعلق دارند (ریکور، ۱۳۹۷ الف، ص. ۱۳۶). بنابراین، کنش‌ها ممکن است که مبتنی بر قدرت، اراده و انگیزه فاعل باشند و ممکن است که در وضعیت‌هایی انجام شوند که در اختیار و کنترل فرد نیست. این وضعیت‌ها را می‌توان در قالب روایت‌ها به فهم درآورد و هویت عامل را در بستر آن‌ها تبیین کرد.

ریکور، با معرفی مؤلفه روایی در تعریف هویت فردی و جمعی، برای تبیین مفهوم یک سوژه توانا، گام دیگری به جلو برمی‌دارد. بررسی مفهوم هویت‌روایی به ما فرصت متمایز کردن هویت یک «خود» از هویت چیزها را می‌دهد. در توضیح هویت چیزها مسئله ثبات و حتی تغییرناپذیری یک ساختار مطرح می‌شود، در صورتی که، در توضیح هویت روایی، تغییرپذیری در طی زمان اهمیت ویژه دارد. تغییرپذیری شخصیت‌ها در داستان طرح‌افکنده می‌شوند. هر فرد، با داستانی که درباره خود برای دیگران تعریف می‌کند، هویت متغیر و تحقق‌یافته خویش از گذشته تا حال را به خود و دیگران بازمی‌شناساند. تخصیص کنش مسئولانه به خود و دیگری و داوری و ارزیابی آن در زمینه این روایت‌مندی و بازشناسی امکان‌پذیر می‌شود. ما خود را که توانا به ارج‌گذاری و ارزشیابی اعمالمان هستیم ارج می‌نهیم. به این ترتیب، سوژه توانا و کنشمند، درواقع، سوژه مسئولی است که مسئولیت داشتن جزئی از هویت در حال تحقق اوست. به همین دلیل می‌تواند مسئولیتی را بپذیرد و پیامدهای آن را برعهده گیرد.

۳- انتساب کنش مسئولانه و نقش دیگری

بیان کردیم که «خود» نقش مهمی در تخصیص کنش به خویش‌تن دارد. اما آیا «دیگری» نیز در این انتساب نقش دارد؟ ریکور بر این نکته تأکید می‌کند که این «دیگری» است که کنش‌هایی را به فرد نسبت می‌دهد و او را مسئول قرار می‌دهد. من و دیگری در بستر عمومی اجتماع و در زندگی عملی با یکدیگر مرتبط می‌شویم. این دیگری می‌تواند شامل دیگران، جامعه، نهادها، قوانین، هنجارها و... نیز باشد.

¹ assignation

خود ریکور واژه «مسئولیت» را به ندرت به کار برده است. بنابراین، تلاش می‌کنیم که تبیینی گسترده‌تر و پویاتر از واژه مسئولیت ارائه دهیم که هم شامل ایده انتساب^۱ به معنای مسئول بودن در قبال^۲ کنش‌های خود باشد و هم شامل ایده پروا^۳ باشد که، بنا بر آن، فرد به درخواست فرد دیگر پاسخ می‌دهد^۴. واژه‌های نسبت دادن و پروا در تفکر ریکور محوری هستند و فهم قوی‌ای از مسئولیت به عنوان ساختار زندگی عملی را بنیان می‌نهند (Hall, 2007, p. 82).

نسبت دادن یک کنش^۵ به عامل^۶ به معنای نسبت دادن مسئولیت آن کنش و پیامدهای آن به عامل کنش است. اما در نسبت دادن کنش به عامل وجهی از دیگربودگی^۷ وجود دارد که به نظر می‌رسد ریکور از آن غفلت کرده است. در نسبت دادن یک کنش به من، فردی مرا مسئول در نظر می‌گیرد. مسئولیت من در قبال^۸ یک کنش مسئولیت من نسبت به^۹ شخص دیگری است که روی من حساب کرده است (Hall, 2007, p. 87). بنابراین، مفهوم مسئولیت از قبل وارد تعریف اسناد می‌شود. در اسناد، صرف انتساب کنش به کُنشگر و مسئول دانستن کُنشگر مطرح نیست بلکه مسئله فرد دیگری که کنشی را به من نسبت می‌دهد و با این کار مرا مسئول آن کنش می‌داند نیز مطرح است (Hall, 2007, p. 90).

گرچه استفاده ریکور از واژه مسئولیت فوق العاده محدود است اما ایده او درباره مسئولیت به نحو اساسی برای نظریه او درباره زندگی عمومی با دیگران مهم است (Hall, 2007, p. 86). زیرا در ارتباط با دیگران است که من به خودباوری^{۱۰} و پروا^{۱۱} دست می‌یابم و مسئولیت خود را برعهده می‌گیرم و خود را تصدیق^{۱۲} می‌کنم (Hall, 2007, p. 96).

درواقع، مسئولیت است که ساختار رابطه من و دیگری را به این نحو ایجاد می‌کند که میان اسناد^{۱۳} یعنی نسبت دادن^{۱۴} مسئولیت به کنش‌ها و پروا یعنی بازشناسی^{۱۵} دیگری به عنوان کسی که نسبت به او مسئول هستم تلفیق ایجاد می‌کند (Hall, 2007, p. 87). بنابراین، پروا داشتن یعنی احساس مسئولیت داشتن نسبت به دیگری و بازشناسی او به عنوان کسی که من مسئولش هستم.

ریکور رابطه من و دیگری را به عنوان رابطه متقابلی که براساس تبادل^{۱۶} (دریافت کردن و گرفتن) است تعریف می‌کند. اما آیا این نحوه از رابطه به سادگی در مورد مسئولیت هم می‌تواند مطرح شود؟ وی اذعان می‌کند که من نسبت به ارزش دوستم و خیر او به عنوان دیگری پاسخگو هستم و او نیز به طور یکسان نسبت به من مسئول است. این مسئولیت،

¹ imputability

² responsible for

³ solicitude

⁴ respond to

⁵ action

⁶ agent

⁷ otherness

⁸ for

⁹ to

¹⁰ self-esteem

¹¹ solicitude

¹² attest

¹³ imputability

¹⁴ ascription

¹⁵ recognition

¹⁶ exchange

همراه با مراقبت و توجه، می‌تواند تا روابط غیرمتقابل نیز گسترش یابد. بنابراین، مسئله صرفاً تبادل نیست بلکه مسئله مربوط به دامنه مسئولیت می‌شود. وی پروا را براساس رابطه پاسخگویانه به دیگری و نه ارتباط برحسب تبادل بنا می‌کند و این کار از ارزش ذاتی دیگری محافظت می‌کند و آن را از سقوط به صرف ارزش ابزاری داشتن دیگری برای ما باز می‌دارد. به همین دلیل، ریکور در بحث رابطه با دیگری به امر اخلاقی در کانت گرایش دارد، نظری که در آن افراد به‌عنوان غایات ارزشمند هستند و رابطه با انسان‌های دیگر نباید براساس ارزش ابزاری باشد (Hall, 2007, p. 98).

از این رو، نیاز است که محدوده هدف اخلاقی را فراتر ببریم تا شامل کسانی نیز بشود که هرگز با آن‌ها به‌عنوان افراد مواجه نخواهیم شد. من باید بفهمم که جست‌وجوی خیر من فقط وابسته به دوستان و نزدیکان من نیست بلکه وابسته به دیگرانی است که هرگز آن‌ها را نخواهم شناخت یا نمی‌توانم بشناسم. من نسبت به نسل‌های گذشته و نیز شاید نسبت به نسل‌های آینده مدیون هستم (Hall, 2007, p. 98).

علاوه بر این‌ها می‌توانیم وجدان^۱ را نیز دیگری ای بدانیم که در انتساب مسئولیت نقش دارد. ریکور در خویشتن همچون دیگری^۲ این ادعای جدی را مطرح می‌کند که در هسته مرکزی «خود» دیگربودگی ای هست که برسازنده «خود» است. وجدان ندای^۳ «دیگری» در وجود خود ماست که ما را مورد خطاب قرار می‌دهد و به ما برای زندگی خیر با دیگران فرمان می‌دهد و خود پذیرنده این ندا است و خودفرمانی خویشتن^۴ از اینجا نشئت می‌گیرد. درواقع، «مورد فرمان قرار گرفتن برسازنده دم دیگربودگی ای است که ویژگی وجدان و مطابق استعاره ندا^۵ است. گوش سپردن به ندای وجدان دلالت‌گر تحت فرمان دیگری قرارگرفتن است» (Ricoeur, 1992, p. 351).

در قابلیت «خود» برای دریافت دستورالعمل وجدان، پدیدار تصدیق خود^۶، برای اولین بار، در انفعال وجدان^۷ آشکار می‌شود. دستورالعمل دیگران نیاز به خودی دارد که بتواند آن دستورالعمل را دریافت کند. تصدیق خود به واسطه دیگربودگی وجدان روی می‌دهد و، بدون دستورالعمل، بدون تصدیق، تهی خواهد بود (Kaufmann, 2010, pp. 186-187). در این معنا، دیگری شرط تصدیق خودبودگی است. بنابراین، می‌توان گفت که، در انتساب کنش مسئولانه به فرد، نقش دیگری مقدم بر نقش خود است.

نظام‌های اجتماعی را نیز می‌توان به‌عنوان «دیگری» به حساب آورد. همچون شخص ثالثی که به میانجی آن تعامل میان من و تو در سطح عمومی برقرار می‌شود. در این بافت تعامل است که شخص می‌تواند خود را به‌عنوان خالق عمل خویش به دیگران معرفی کند. «هر عاملی به سبب میانجی‌گری نظم‌های متفاوت نظام‌های اجتماعی به این دیگری‌ها وابسته است» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۳۱). بنابراین، مسئولیت خصلت بینادهنی دارد. دیگری «به‌عنوان ذی نفع، به‌عنوان

¹ conscience

² Oneself as Another

³ call

⁴ mastery-non self

⁵ voice

⁶ Self-attestation

⁷ passivity of conscience

شاهد، به عنوان قاضی و، بنیادی تر از این ها، به عنوان شخصی که با حساب کردن روی من، روی توانمندی من در عمل به قولم مرا به مسئولیت فرامی خواند مرا مسئول می کند» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۳۲).

از این رو، وقتی ما دیگر به صورت رودررو با دیگری ارتباط نداریم، نهادها وارد بازی می شوند. آنگاه تعین تازه ای از «خود» به میدان می آید، تعینی که باید در آن از «هر» خود سخن بگوییم. نهادها، به عنوان دیگری، نوعی طرف سوم بالقوه هستند و می توانند به عنوان داور خنثی عمل کنند (پلاور، ۱۴۰۱، ص. ۱۸۵-۱۸۶). بنابراین، در انتساب کنش مسئولانه و بازشناسی آن و داور دربارۀ پیامدهای عمل، دیگری، اعم از فرد دیگر، وجدان او و دیگران به صورت جمعی، و نیز نهادها و نظام های اجتماعی به عنوان میانجی ها، نقش تعیین کننده ای دارند.

۴- کنش، روایت و مسئولیت

بیان کردیم که هویت خود و نقش دیگری در بحث انتساب کنش و مسئولیت اهمیت دارند اما، در واقع، می توان گفت که تنها از طریق روایت است که انتساب کنش صورت می گیرد و در تخیل بارورکننده روایت است که این امکان پدید می آید تا موقعیت های انضمامی مختلف به تصور و تفکر درآیند و این گونه حکمت عملی در تشخیص مسئولیت افراد می تواند پرورش یابد. در حکمت عملی است که اصول، قاعده ها و هنجارهای کلی برای به کار بستن در موقعیت های جزئی و خاص به کار می روند. ابتدا درک و تصور یا تخیل واقعیت و توصیف آن موقعیت انجام می شود و سپس تصمیم به انجام کنش و نیز ارزیابی کنش براساس آن صورت می گیرد.

کار بست روایت عبارت است از تجربه ای از اندیشه که به مدد آن تمرین می کنیم تا در دنیاهایی بیگانه با خود زندگی کنیم. بدین لحاظ، روایت بیش از آنکه اراده را به کار بندد تخیل را به کار می گیرد (ریکور، ۱۳۹۷، ج. ۱، ص. ۴۹۰). اغلب، داستان ها را به جهت تخیلی بودن غیر واقعی می دانند. این وجه سلبی است. اما وجه ایجابی آن است که داستان ها نمایانگر و تغییر دهنده زندگی و آداب و رسوم هستند. «جلوه های نمایانگری و تغییردهی اساساً جلوه های خوانش است. از طریق خوانش است که ادبیات به زندگی باز می گرداند، یعنی به عرصه عملی و احساسی زندگی» (ریکور، ۱۳۹۷، ج. ۱، ص. ۲۰۳). بنابراین خواندن و تفسیر روایت ها بر کنش ها تأثیر گذارند.

از نظر ریکور کار روایت تنها شرح دادن نیست بلکه تجویز هم می کند. این همان الگویی است که خود ریکور برای روایت برمی شمرد: شرح بده، روایت کن، تجویز کن. اگر روایت قادر به تجویز کردن باشد، قدرت تغییر زندگی ما را نیز خواهد داشت (توکلی شاندیز، ۱۳۹۸، ص. ۱۸۴). به این ترتیب، روایت می تواند کنش مسئولانه را به افراد نسبت دهد یا در عرصه عملی به آن ها تجویز کند.

میان تجربه زیسته ما و روایت این شباهت وجود دارد که هیچ کدام خلق کاملاً آزادانه نیستند و در زمینه های محدود و از پیش تعیین شده محقق می گردند، گرچه این به معنای نفی کامل انتخاب امکان ها و مسئولیت در برابر کنش ها نیست. با وجود اینکه ما در دایره امکان های خاص خود محصور هستیم اما وسعت این امکان ها آن قدر زیاد هست که بتوانیم

به نحوی، گرچه محدود، به ارادی بودن کنش‌ها و برعهده گرفتن مسئولیت آن‌ها و تصمیم‌گیری درباره آن‌ها قائل شویم، به‌ویژه اینکه روایت، با نشان دادن انواع امکان‌ها، عرصه عملی را گسترده می‌کند.

در طرح^۱ روایت است که همانی و تغییر شخصیت‌ها و نسبت آن‌ها با کنش‌هایشان و پیامدهای آن کنش‌ها به بهترین نحو نمایان می‌شود. این مسئله شرایط ایدئالی برای طرح بحث مسئولیت فراهم می‌کند. کنش‌های شخصیت‌ها می‌توانند صورت‌های میان‌سوژه‌ای به خود بگیرند و در موقعیت‌ها و رویدادهای یک روایت است که هر فرد در مواجهه با دیگری قرار می‌گیرد و تعهد، مسئولیت و پروا نسبت به او پیدا می‌کند یا آسیب‌زدن به دیگری و رنج دیگری را رقم می‌زند. داوری و ارزیابی کنش‌ها، تفسیر آن‌ها و تشخیص الزام آن‌ها همه در بستر روایت امکان تحقق پیدا می‌کند.

از سوی دیگر، داستان‌های زندگی افراد درهم‌تنیده می‌شوند. داستانی که هرکس از زندگی خودش می‌گوید یا می‌شنود بخشی از داستان و روایت زندگی دیگران می‌شود. بنابراین، ملت‌ها، اقوام، طبقه‌ها و اجتماع‌هایی از هر نوع، از طریقِ هویتِ روایی، یکدیگر را باز می‌شناسند. در این معنا تاریخ، به معنای تاریخ‌نگاری، بُعد زمانی نظام‌های بازشناسی را نمایان و از آن‌ها محافظت می‌کند» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۳۱-۳۲). به این ترتیب، تاریخ را نیز می‌توان نوعی روایت یا تاریخ روایت‌ها به حساب آورد که در آن کنش‌ها و رویدادهای گذشتگان، انتساب کنش‌ها به آن‌ها و داوری درباره آن‌ها محقق می‌شود. در مجموع، روایت‌ها به‌عنوان داستان زندگی من، دیگران و گذشتگان، بستری هستند که می‌توانیم از نسبت دادن کنش‌های مسئولانه به افراد، بازشناسی پیامدهای آن‌ها و داوری و ارزیابی آن‌ها سخن بگوییم.

۵- نقش زمان در انتساب کنش مسئولانه

ریکور معتقد است که نمی‌توان زمان را مستقیماً اندیشید. زمان به تعریف مفهومی در نمی‌آید اما می‌توان زمان انسانی را هم در مقوله‌های متعدد داستان تخیلی و هم در مقوله‌های تاریخی نقل کرد. به عبارت دیگر، اندیشیدن زمان مستلزم واسطگی نقل قول مستقیم روایت است. از نظر ریکور، «روایت پاسدار زمان به شمار می‌آید، زیرا زمان اندیشیده صرفاً زمان نقل شده است» (ریکور، ۱۳۹۷، ج. ۱، ص. ۴۷۸). بنابراین، زمان از طریقِ روایت به فهم درمی‌آید.

وی بر این باور است که جهان ارائه‌شده در هر اثر روایی همیشه جهانی زمانمند است و زمان در صورتی زمان بشری می‌شود که به شیوه‌ای روایی به بیان آید و روایت وقتی گویاست که خصوصیات تجربه زمانمند را ترسیم کند. این نظریه دارای خصوصیتی دایره‌وار است. اما حلقه میان رواینگی و زمانمندی دوری باطل نیست بلکه حلقه‌ای سالم است که دو نیمه متقابل آن یکدیگر را تقویت می‌کنند (ریکور، ۱۳۹۷، الف، ص. ۲۹-۳۰).

مفهوم «مسئولیت» نیز برای فهم ریکور از «زمانمندی خود» دلالت‌های عمیقی دارد. از نظر او، مسئولیت بر تمام ابعاد تجربه زمان (گذشته، حال، آینده) نشان خود را برجای می‌گذارد. ریکور تلاش می‌کند که تأثیر خاص مسئولیت بر هر بُعد زمانی را نشان دهد (Hall, 2007, p. 87). از نظر او، زمانمندی سوژه نقش مهمی در هویت، بازشناسی خود،

^۱ plot

به عهده گرفتن مسئولیت کنش‌ها و پذیرفتن پیامدهای آن‌ها دارد.

مادامی که آگاهی فرد بتواند در بازگشت به‌سوی هر کنش یا تفکری در گذشته بسط یابد، می‌تواند به هویت «خود» آن فرد دست یابد. یعنی دریابد که اکنون این همان خودی است که قبلاً در گذشته بوده است. این «خود» در زمان اکنون است که دربارهٔ اینکه عملی در گذشته انجام داده است تأمل می‌کند. مسئلهٔ آگاهی و حافظه با یکدیگر مرتبط هستند. به‌علاوه، این خود اکنون که آگاه به گذشته است می‌تواند مسئولیت تعهدی مربوط به آینده، به‌عنوان مثال قول‌دادن، را برعهده بگیرد.

«آگاهی^۱ تنها چیزی است که هر فرد را یک «خود» می‌کند. در اینجا است که حافظه در نتیجهٔ تداوم زمانی تأمل نقش خود را ایفا می‌کند» (Ricoeur, 2005, p. 121). حافظه^۲ مربوط به بازنگری و قول‌دادن یا عهدبستن^۳ مرتبط با آینده‌نگری است. هردوی آن‌ها، در عین تقابل، با کامل‌کنندگی یکدیگر گسترهٔ زمان را در «بازشناسی خود» و بازشناسی کنش‌های مسئولانهٔ خود به‌ظهور می‌آورند. هنگامی که فرد به دیگری قول می‌دهد، درواقع، خود را در برابر انتظار شخص دیگر مسئول قرار می‌دهد، گرچه فرد در برابر دیگری ممکن است عهد خود را بشکند. توان عهد شکستن ذاتی توان قول‌دادن است. این مسئله محدودیت‌ها و امکان‌های درونی هویت فرد، یعنی تغییر^۴ و همانی خود^۵، را نشان می‌دهد. در قول‌دادن^۶، من خود را در زمان حال متعهد به عملی در آینده می‌کنم. من مسئولیتی را در قبال امکانی در آینده که وابسته به من است برعهده می‌گیرم. بنابراین، تداوم خود^۷ اساساً به‌سوی آینده جهت یافته، به‌سوی امکان آینده‌ای که، در آن، خود خویش را در قالب یک قول به فردی دیگر متعهد می‌کند (Hall, 2007, p. 88).

با حافظه بر همانی تأکید می‌شود، گرچه این به آن معنا نیست که جنبهٔ متغیر حضوری نداشته باشد. در قول‌دادن، مسئلهٔ امکان تغییر مطرح است. هر دو مفهوم حافظه و قول‌دادن تحت تأثیر دو امر منفی، که برسازندهٔ معناداری آن‌ها هستند، قرار دارند. فراموشی^۸ آفت حافظه و خیانت یا عهدشکنی^۹ آفت قول‌دادن است. به‌خاطر آوردن به معنای فراموش نکردن است و عهدبستن به معنای عهدنشکستن (Ricoeur, 2005, pp. 109-110). به‌این ترتیب، زمان، هویت و کنش در پیوند با یکدیگر قرار می‌گیرند. ما، به‌عنوان هویت‌هایی زمانمند، در قبال کنش‌هایمان در گذشته، حال و آینده مسئولیم و این مسئولیت و پیامدهای کنش‌های ما در زمان گسترده می‌شود.

ریکور در جهت‌گیری بعدی خود به‌نحو عمیق‌تری مفهوم مسئولیت را دنبال می‌کند. او در پی این است که مسئولیت را به‌عنوان یک امر اخلاقی «جهت‌یافته به‌سوی آینده» معرفی کند که فراسوی مرزهای کنش و مقاصد افراد است (Hall, 2007, p. 88).

¹ consciousness

² memory

³ promise

⁴ ipseity

⁵ idem

⁶ offering a promise

⁷ self-constancy

⁸ forgetting

⁹ betrayal

88, p. 2007). انتساب مسئولیت به یک فرد نباید صرفاً براساس نیت و انگیزه‌ها و مقاصد او باشد بلکه پیامدهای عمل یک فرد اعم از اینکه مقصود او باشد، به آن‌ها آگاه باشد یا نباشد، در زیست آیندگان اثرگذار است و او باید خویش را در قبال انسانیت و آیندگان مسئول بداند.

بنابراین، در امتداد زمانی امر الزام‌آور^۱، مسئولیت من تا آینده‌ای تداوم می‌یابد که اساساً ورای نحوه کنش‌های من است. این موضوع صورت تازه‌ای به مفهوم مسئولیت می‌دهد. من نه تنها در قبال^۲ کنش‌هایم مسئول هستم بلکه نسبت به^۳ نسل‌های آینده که کنش‌های من یا همدستی من در کنش‌های دیگران بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد نیز مسئول هستم (Hall, 2007, p. 88). ابتدا کمی عجیب به نظر می‌رسد که ریکور استدلال کرد که مسئولیت، علاوه بر آینده، به‌سوی گذشته نیز امتداد پیدا می‌کند. به‌ویژه در آخرین اثر اصلی ریکور، با نام حافظه، تاریخ، فراموشی^۴، او این مسئولیت را به کار حافظه پیوند می‌زند. حافظه نسبت به عدالت وظیفه‌ای دارد که آن را در سه محور بیان می‌کنیم: (۱) وظیفه حافظه، برقراری عدالت از طریق خاطره‌ها^۵ و نسبت به فرد دیگری غیر از خود در گذشته است (Hall, 2007, p. 89). ما در برابر گذشتگان، که از طریق حافظه تاریخی و خاطره با آن‌ها مرتبط هستیم، باید عدالت را اجرا کنیم. (۲) زمان مفهوم جدیدی تحت عنوان دین^۶ را مطرح می‌کند. ایده دین از درک ما از «میراث» جدایی‌ناپذیر است. ما به‌خاطر بخشی از آنچه هستیم مدیون کسانی هستیم که قبل از ما رفته‌اند. وظیفه حافظه محدود به حفظ آثار به‌جای‌مانده مادی نیست بلکه شامل الزام نسبت به پرداخت دیون و نیز دارایی‌های به ارث رسیده است (Hall, 2007, p. 89). بنابراین، ما در برابر میراث گذشتگان اعم از میراث مادی، فرهنگی، هنری و... مسئول هستیم. (۳) در میان آن دیگرانی که ما به آن‌ها مدیون هستیم اولویت اخلاقی متعلق به قربانیان است. منظور از قربانی در اینجا دیگری قربانی است، یعنی فرد دیگری غیر از خودمان (Ricoeur, 2004, p. 89; Hall, 2007, p. 89). قربانیان جنگ‌ها، حوادث و رویدادهای گذشته باید حقوقشان در یاد و خاطره تاریخی حفظ شود.

سرانجام، ریکور استدلال می‌کند که «پذیرش این مسئولیت‌ها» از میان گذرگاه زمان «حال» عبور می‌کنند. زمان حال، نقطه تقاطع^۷ مسئولیت مربوط به آینده^۸ و مسئولیت مربوط به گذشته^۹ است و امر الزام‌آوری که به‌سوی آینده و در کار حافظه و در خدمت عدالت جهت‌یافته تداوم خود را به‌عنوان خودبودگی مسئول^{۱۰}، در زمان حال، تعیین می‌بخشد (Hall, 2007, p. 89). بنابراین، خود در زمان اکنون نقطه تقاطع مسئولیت‌های مربوط به گذشته و آینده است.

بنابراین، مسئول بودن به معنای خود را مسئول دانستن در زمان حال است. ممکن است معنای عمیق‌تری نیز وجود داشته باشد که زمان حال در برابر آن گشوده است. به عبارت بهتر، زمان حال توسط مسئولیت گشوده می‌شود، یعنی در

¹ imperative

² for

³ to

⁴ Memory, History, Forgetting

⁵ memories

⁶ debt

⁷ crossing

⁸ prospective responsibility

⁹ retrospective responsibility

¹⁰ responsible selfhood

مواجهه با فرد دیگری که از من درخواست^۱ اخلاقی دارد (Hall, 2007, p. 89)، یعنی از طریق حس مسئولیت در مواجهه با درخواست و حضور دیگری است که زمان حال و اکنون برای من ظهور و نمود پیدا می‌کند.

اما مسئولیت ما نسبت به اعمالمان و نتایج مفید یا زیان‌بار آن تا کجا در زمان و مکان گسترده می‌شود؟ مسئولیت تا جایی گسترش می‌یابد که اعمال قدرت‌های ما در زمان و مکان گسترش می‌یابند. به عبارت دیگر، مسئولیت ما در قبال آسیب واردآمده تا جایی گسترش می‌یابد که توانمندی ما به آسیب‌زدن گسترش می‌یابد (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۵۵-۵۶). بنابراین، به امر الزام‌آور جدیدی نیاز است که به ما بگوید تا «چنان عمل کنیم که پس از ما نیز انسان‌هایی خواهند بود. برخلاف امر الزام‌آور دوم کانتی، که نوعی هم‌عصری میان عامل و شخص دیگر را مدّ نظر دارد، این امر الزام‌آور جدید وابسته به محدوده زمانی مورد بحث نیست» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۵۷) بلکه «مسئولیتی خواهد بود که به مجاورت زمانی و مکانی و تعامل متقابل وابسته نیست» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۵۷-۵۸).

اما دشواری‌هایی در تبیین مفهوم مسئولیت از منظر آینده‌نگری وجود دارد. تشخیص اینکه آیا انجام کنش و پیامدهای آن براساس تصمیم عامل و قصد مستقیم یا غیرمستقیم او بوده‌اند یا نه گاهی دشوار است. از سویی، این میل وجود دارد که، از یک جایی به بعد، با تطهیر دستان فرد، از نتایج جانبی و پیامدهای کنش چشم‌پوشی شود. از سوی دیگر، احتساب هر پیامدی از جمله پیامدهایی که خلاف نیت اولیه است به فرد عامل، یعنی مسئول ساختن و مسئول دانستن بی‌حساب و کتاب عامل در قبال هر چیزی که پیامدهای عمل بدان ختم می‌شود، مسئله‌ساز است. اینکه عامل را بی‌دلیل در قبال چیزی مسئول بدانیم که نمی‌تواند مسئولیت آن را برعهده بگیرد، منجر به تبدیل مسئولیت به نوعی تقدیرگرایی در معنای تراژیک واژه می‌شود و حتی این اتهام وحشتناک را رقم می‌زند که «شما مسئول هر چیزی هستید و به خاطر آن کاملاً مقصر به حساب می‌آیید» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۵۸).

ریکور، براساس نظریه حکمت عملی، تلاش می‌کند که فاصله‌ای عادلانه و منصفانه میان فرد و پیامدهای کنش‌های او و تاوان و مجازات برقرار کند. حکمت عملی عبارت از این است که بتوانیم هنجارها و اصول کلی اخلاقی و انسانی را در موقعیت‌های انضمامی در رابطه با فرد مشخص و در زمان و مکان معین به صورت جزئی اعمال کنیم. سپس در همین محدوده و البته با در نظر گرفتن بستر زمانی مربوط به اثرگذاری کنش، یعنی گذشته، حال، و آینده، عمل مسئولانه را به او نسبت دهیم و نیز مورد ارزیابی قرار دهیم. برای این منظور، او به ضرورت میانجی‌گری امر سومی برای انتساب مسئولیت و داوری قائل است. آن امر سوم شامل نهادها، قانون، قاضی، هیأت منصفه و... است.

۶- نقش زبان در انتساب کنش مسئولانه

ریکور هر کنشی را مستلزم آغازگری می‌داند، یعنی فاعل کنش می‌تواند در روند جهان مداخله کند و به شکلی مؤثر علت تغییر در جهان شود. آغازگری نیازمند فاعلی است متجسّد که توانمندی‌ها و آسیب‌پذیری‌های خاصی دارد و در موقعیتی

¹ demand

دنیوی و عینی به سر می‌برد. یکی از توانمندی‌های بنیادین بشر کنش سخن گفتن است و آسیب‌پذیری متناظر با آن امکان خطاگویی و گمراه‌سازی از راه گفتن یا نامناسب‌گویی است (داونه‌اور و پلاور، ۱۳۹۴، ص. ۴۰).

از نظر وی، سخن گفتن و متن، به‌عنوان زبان نوشتاری، نیز کنش محسوب می‌شوند و «از آنجاکه هر اثری عمل می‌کند، پس چیزی به جهان می‌افزاید که پیش‌تر نبوده است» (ریکور، ۱۳۹۷، ص. ۴۷). به‌علاوه، «یک اثر ممکن است به‌لحاظ پیکربندی بسته باشد اما به‌لحاظ نفوذی که باید بر دنیای خوانندگان اعمال کند باز باشد» (ریکور، ۱۳۹۷، ص. ۴۷). بنابراین، متن بر جهان اثرگذار است و می‌تواند آن را بسط و تغییر دهد، همان‌گونه که هر کنشی می‌تواند در جهان منشأ اثر باشد.

متقابلاً کنش معنی‌دار نیز نوعی متن است و می‌تواند مورد تفسیر قرار گیرد. گذار از گفته به گوینده و از کنش به عامل آن این پرسش‌ها را برمی‌انگیزد که «چه کسی سخن می‌گوید؟ چه کسی عمل می‌کند؟ چه کسی زندگی‌اش را باز می‌گوید؟ چه کسی خودش را خالق اخلاقاً مسئول اعمالش معرفی می‌کند؟» (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۴۸). فقط کسی که به معرفی خویش به‌عنوان خالق گفته‌هایش توانا است می‌تواند به این پرسش‌ها پاسخ دهد. او همانند نقطه کانونی‌ای است که شمار نامتناهی‌ای از اعمال سخن از آن نقطه منشعب می‌شوند. بنابراین، سوژه مسئول همان سوژه توانا برای انجام کنش و توانا به کنش سخن گفتن است و می‌تواند خود را «من» خطاب کند و مسئولیتی را به خود یا دیگران منتسب نماید.

براین اساس،

به تراز نخست تحلیل انسان‌شناختی مان از انسان توانا، یعنی به تراز انسان گویا، باز می‌گردیم. ما تأکید اصلی را بر توانمندی گوینده به معرفی خویش به‌عنوان گوینده یگانه گفته‌های متعددش گذاشتیم. اما نادیده انگاشتیم که در بافت تبادل سخن است که یک سوژه سخن می‌تواند خود را شناسایی و معرفی کند. (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۳۰-۳۱)

درون بافت تبادل سخن و در گفته به‌عنوان یک پدیده، من گوینده به‌عنوان اول‌شخص و شمای شنونده به‌عنوان دوم‌شخص وجود دارند و جاهایشان می‌تواند عوض شود. دیگری نیز «مثل من» می‌تواند خود را، وقتی که سخن می‌گوید، یک «من» معرفی کند. اما، فراتر از این، بافت سخن، درواقع، یک فضای بیناشخصی میان افرادی است که به زبانی مشترک سخن می‌گویند. بنابراین، در بستر زبان و تبادل سخن است که «دیگری»، به‌عنوان دوم‌شخص و سوم‌شخص، با درخواست تعهد از من، در انتساب مسئولیت به من نقش مقدم و اساسی دارد.

از قیاس‌های بین گفتار و کنش نتیجه می‌شود که کنش، دراصل، «میان‌کنش» (یا تعامل) است، همان‌گونه که هر گفتاری اصولاً «گفت‌وشنودوار»^۱ است. کنش به‌واسطه همین شباهت، همچون گفتار، ذاتاً محل تفسیر است و در برابر اشکال بسط‌یافته گفتار، از جمله اشکال نقد، گشوده است. کنش‌ها نیز، همانند گفتار، جهان‌های گشوده‌ای هستند که

¹ dialogical

معنای آن‌ها از کارکرد اولیه‌شان دیرپاتر است و به‌تمامی به دست فاعلان و مخاطبان بلافصلشان معین نمی‌شود (داونهاور و پلاور، ۱۳۹۴، ص. ۳۳).

به نظر ریکور، «اگر می‌شود کنش را نقل کرد، بدان دلیل است که کنش در قالب نشانه‌ها، قواعد و هنجارها ادا شده است، یعنی اینکه از ابتدا محمل واسطگی نمادین بوده است» (ریکور، ۱۳۹۷ الف، ص. ۱۳۹-۱۴۰). یک نظام نمادین زمینه توصیف برای کنش‌های خاص به دست می‌دهد. درواقع، بنابه فلان قرار نمادین است که می‌توانیم فلان حرکت را به‌منزله دلالت‌کننده این یا آن چیز تعبیر کنیم. حرکت بالابردن دست ممکن است، بنابه زمینه، به‌منزله شیوه سلام‌گفتن، صدازدن تاکسی یا رأی‌دادن درک شود. اگر می‌شود که از کنش به‌منزله تقریباً-متن سخن گفت، بدین لحاظ است که نمادها به‌منزله تعبیرگران لحاظ می‌شوند و قواعد دلالت را به دست می‌دهند که می‌توان فلان رفتار را براساس آن تعبیر کرد (ریکور، ۱۳۹۷ الف، ص. ۱۴۱-۱۴۲). به‌این‌ترتیب، زبان به‌منزله محمل نمادها، آشکارکننده، حفظ‌کننده و تأویل‌کننده کنش‌هاست و امکان فهم و تفسیر آن‌ها را میسر می‌سازد.

به‌علاوه، برخی گفته‌ها، ازجمله قول‌دادن، هشداردادن، دستوردادن، نظردادن و غیره، عباراتی هستند که با آن شخص، درواقع، عملی را انجام می‌دهد (ریکور، ۱۳۹۹، ص. ۴۷). بنابراین، از نظر ریکور کنش‌هایی وجود دارند که حاصل گفتار هستند، خواه ازسوی فاعل گفتار انجام شوند خواه واکنش مخاطب گفتار باشند. مقصود از گفتار و کردار ما، ابراز معنای چیزی و پاسخ به بافتارهایی است که به‌تمامی برساخته ما نیستند. باین‌حال، گفتار و کنش ما ممکن است موجب ابراز معانی و ارزش‌های تازه‌ای شود و اغلب هم چنین می‌شود. به‌این‌ترتیب، به امکان‌هایی که مراد نشده و هنوز تحقق نیافته مجال بروز می‌دهد. ریکور به اختیار متناهی انسان قائل است و دلیل آن را تجسد انسان در محیطی طبیعی و فرهنگی می‌داند که تا حدّ زیادی برساخته خود ما نیست (داونهاور و پلاور، ۱۳۹۴، ص. ۲۲-۲۳).

بنابراین، خویشتن، در مقام فاعل، هم به نظام طبیعت تعلق دارد که در آن میل به وادارکردن فرد می‌پردازد و هم به نظام فرهنگ یا معنا که در آن آغازگری هم برای فاعل و هم برای دیگران همچون کنشی با هدف دستیابی به آنچه خویشتن به آن میل دارد معنا می‌یابد. به نظر ریکور، وجود مداخله در جهان و تغییر آن هم نیازمند وضعی مقدّم و تثبیت‌شده و جاری از امور است و هم مستلزم کردار انسانی که به‌نحوی در این سامان یا وضع مداخله کند و آن را به‌هم بریزد. به‌علاوه، مداخله غایتمند است. مداخله چیزی نیست که به صرف فاعل نسبت‌دادنی باشد بلکه به فاعل همچون کسی که غایتش انگیزه مداخله را فراهم می‌کند نیز قابل انتساب است. (داونهاور و پلاور، ۱۳۹۴، ص. ۳۸-۳۹)

بنابراین، کنش و کنشگر هر دو متعلق به شاکله مفهومی و معنایی مشترکی هستند که شامل مفاهیمی نظیر شرایط، مقاصد، انگیزه‌ها، فرصت‌ها^۱، غایات، حرکات ارادی و غیرارادی، محدودیت‌ها و... می‌شود. دانستن چگونگی استفاده از یکی از آن‌ها، درواقع، دانستن چگونگی استفاده از کلّ شبکه به شیوه‌ای معنادار و مناسب است. این شبکه تعیین می‌کند که

¹ deliberations

چه چیزی کنش محسوب می‌شود (Ricoeur, 1992, pp. 57-58). بنابراین، نظام یا شبکه معنایی و زبانی مشترک میان افراد است که تعیین می‌کند چه کنش‌هایی مسئولانه هستند و چه پیامدهایی در پی دارند و کدام‌ها قابل انتساب به عاملان آن‌ها هستند.

می‌توان گفت که «خود» در شبکه‌ای معنادار از این ارتباطات عملی است که خود را می‌فهمد. شبکه معناداری زبان، درواقع، شبکه درهم‌پیچیده روایت‌هاست. بنابراین، خود که هویتی روایی دارد با بیان روایت زندگی خویش برای دیگران و شنیدن روایت زندگی دیگران در تعاملی گفتاری، که نوعی کنشگری نیز هست، عملی را به‌عنوان عمل مسئولانه می‌فهمد و به خود یا دیگری منتسب می‌کند و آن را متعهدانه برعهده می‌گیرد یا آن تعهد را طلب می‌کند. سوژه کنشمند این‌گونه خود و دیگری را در بستر زبانی، روایی و مفهومی و عملی مسئولیت باز می‌شناسد.

۷- جمع‌بندی، تحلیل و نقد

مفاهیمی که ذیل عنوان مسئولیت مورد بحث قرار دادیم، به نحوی تنگاتنگ در پیوند با یکدیگر قرار دارند. این مفاهیم پایه برای بحث درباره مسائل انضمامی‌تر مفهوم مسئولیت اساسی هستند. گرچه چالش‌های مربوط به انتساب کنش مسئولانه عمدتاً مربوط به حوزه‌های انضمامی‌تر یعنی اخلاق، حقوق و قانون هستند اما در رویکردهای متفاوت به نقش این مفاهیم پایه در حیطه مسئولیت نیز نکات قابل تأملی وجود دارند. در ادامه نشان می‌دهیم که چگونه می‌توان زبان را در این میان، دارای جایگاه محوری دانست. البته خود زبان نیز با توجه به کارکردهای متفاوتش در بحث مسئولیت، نقش‌های متفاوتی دارد و باید دید کدام‌یک را می‌توان اساسی‌تر دانست.

ابتدا از نقش هویت عامل یا کنشگر به‌عنوان شخص^۱ یا فرد^۲ در کنش مسئولانه سخن گفتیم. مفهوم شخص به مثابه یک فرد، در چارچوب‌های معناشناختی^۳ و کاربردشناختی^۴ تحلیل می‌شود. چارچوب معناشناختی که عمدتاً بر ارجاع در زمان و مکان تمرکز دارد، ناگزیر شخص را به‌عنوان یک «مصدق ارجاع»^۵ و در هیئت «سوم‌شخص»، یعنی موجودی در میان دیگر موجودیت‌ها و فردی در میان دیگران، در نظر می‌گیرد (Singsuriya, 2008, p. 3).

اما رویکرد معناشناختی به عامل، ناکافی به نظر می‌رسد؛ چرا که «شخص» چیزی فراتر از صرفاً یک «موضوع ارجاع» است. برخلاف چارچوب معناشناختی، رویکرد عمل‌گرایانه یا پراگماتیک که ریشه در بافت گفتگو^۶ دارد، شخص را نه به مثابه «شخص سوم» بلکه به‌عنوان «شخص اول» و «شخص دوم» در نظر می‌گیرد؛ کسی که در تعامل با طرف مقابل، نوبت گفتگو را در دست می‌گیرد و هم‌زمان هم خود را بازمی‌شناساند و هم از سوی شریک گفتگویی‌اش مورد خطاب و شناسایی قرار می‌گیرد (Singsuriya, 2008, p. 4). بنابراین، در بستر تعامل زبانی و از جنبه عملی، عامل یا

¹ person

² individual

³ semantic

⁴ pragmatic

⁵ referent

⁶ conversational context

کنشگر، من و تویی هستیم که طرف گفتگو با یکدیگر قرار می‌گیریم و در زمینه گفتگوی متقابل به مثابه یک کنش است که می‌توانیم درکی از مسئولیت متقابل نسبت به یکدیگر داشته باشیم. البته شخص سوم نیز به عنوان میانجی میان من و تو، در انتساب کنش مسئولانه نقش تعیین‌کننده دارد. به این ترتیب، هردو رویکرد معناشناختی و عمل‌گرایانه درباره هویت عامل، جنبهٔ زبانی دارند.

اما، کنش گفتاری بیش از آنکه به خود کنشگر مربوط باشد، کنشی است که ماهیت آن نه براساس «نیت» شخص بلکه با ارجاع به «قواعد عمومی» درک می‌شود؛ قواعدی که بدون آن‌ها، پدیدآورندهٔ گفتمان، حتی نمی‌تواند نیت خود را منتقل سازد (Singsuriya, 2008, p. 4). بنابراین، می‌توان گفت که قواعد عمومی‌ای در بنیان زبان وجود دارند که در بافت تعاملی معنایی، گفتاری و عملی امکان فهم متقابل را ایجاد می‌کنند. به نظر می‌رسد، قاعده‌مندی زبان بیش از همه در ساختار روایت و طرح روایی است که نمود پیدا می‌کند. روایت‌ها، موجودیتهایی زبانی، زمانی و قاعده‌مند هستند که واقعیت انضمامی را بازتاب می‌دهند. ذیل این قاعده‌مندی است که طرف‌های گفتگو در بافت تعاملی، از عدالت و توازن برخوردار می‌شوند. این امر می‌تواند نشان‌دهندهٔ «نقش محوری زبان»، در میان مفاهیم دیگری که در بحث مسئولیت برشمردیم باشد. در ادامه ضمن نشان دادن کارکردهای متفاوت زبان، ارتباط آن‌ها را با دو رویکرد متفاوت سوژه‌محوری^۱ و دیگرمحوری در بحث مسئولیت، مورد تحلیل قرار می‌دهیم.

استفان کی. وایت^۲ در کتابش تحت عنوان نظریهٔ سیاسی و پست‌مدرنیسم^۳ نشان می‌دهد که چگونه جابجایی الگوی تفکرمان دربارهٔ مسئولیت، از سوژه محوری^۴ به «زبان»^۵ می‌تواند آن بخش از مسئولیت را که در تفکر دورهٔ مدرن و روشنگری سرکوب شده معنادار کند (H. Smith, 1997, p. 149).

وایت با پیروی از نظریهٔ دور زبانشناختی هابرماس^۶ دو کارکرد اساسی زبان را از یکدیگر متمایز می‌کند. ۱- کارکرد تطابق با کنش^۷ ۲- کارکرد آشکار کردن جهان^۸. اما سپس به‌سوی دیدگاه‌های پست‌مدرنیستی دربارهٔ زبان، به‌ویژه دیدگاه‌های فوکو^۹، دریدا^{۱۰} و هایدگر^{۱۱}، تغییر جهت می‌دهد. او به دسته‌بندی مشابهی از وجوه اساسی و غیرقابل تحویل مسئولیت استناد می‌کند. این وجوه اساسی مورد نظر او عبارت‌اند از ۱- مسئولیت نسبت به کنش و ۲- مسئولیت نسبت به دیگری، که به نحوی متناظر هستند با آن وجوه زبان برای ۱- تطابق با کنش و ۲- توان زبان برای آشکار کردن جهان (H. Smith, 1997, p. 149).

¹ subject-centered

² Stephen K. White

³ Political Theory and Postmodernism

⁴ subject-centered

⁵ language

⁶ Habermas' s linguistic turn

⁷ action-coordination

⁸ world-disclosure

⁹ Foucault

¹⁰ Derrida

¹¹ Heidegger

نیکولاس اچ. اسمیت^۱ معتقد است از میان این دو دیدگاه پست مدرنیستی، مسئولیت نسبت به دیگری که قابل قیاس با توان آشکارسازی زبان است، برای فهم جدید از مسئولیت بیشتر کمک می‌کند و مناسب‌تر است و این به آن معنا نیست که آن مورد دیگر برای این منظور نامناسب باشد (H. Smith, 1997, p. 150). گشوده بودن در برابر دیگری و حس مسئولیت در برابر او و نه صرف تمرکز بر «خود» و سوژه‌محوری می‌تواند آشکارکننده امکان‌های جهان باشد و گستره کنش مسئولانه را بسط دهد.

در دیدگاه سوژه‌محوری، سوژه می‌پرسد نسبت به^۲ چه نوع موجودی^۳ و در قبال^۴ چه نوع موجودیتی^۵ می‌توان مسئول بود؟ پاسخ معقول^۶ این است که نسبت به خود سوژه و قدرت زایای^۷ آن. اما اگر سوژه، مسئولیت نسبت به خودش و در قبال خودش را از پیش مفروض در نظر بگیرد، آنگاه انسجام ایده مسئولیت در معرض خطر قرار می‌گیرد. زیرا سوژه^۸ به‌عنوان موضوع^۹ تأمل خودش، مانند هر موجود دیگری در جهان از رازآمیزی درآمده توسط عقل روشنگری، در معرض همان محاسبات عددی و تجربی، که حاصل نگاه پوزیتیو به سوژه و مسئولیت است، قرار می‌گیرد. دستاورد این سوژه‌مندی عقلانی، جهان تحت کنترل تکنولوژی و علم است (H. Smith, 1997, pp. 150,151). این تلقی از جهان، یعنی جهان از رازآمیزی درآمده و تحت کنترل علم و قانون‌گذاری عقل، حاصل نگاه سوژکتیو-ابژکتیو در معرفت‌شناسی دوره مدرن است. مسئولیت در این نوع نگاه معطوف به «خود» است و «دیگری» به‌عنوان عرصه امکان‌ها و ناشناخته‌ها، مغفول واقع می‌شود. مادامی که مسئولیت بر حسب قدرت‌های سوژه برای خود آفرینی^{۱۰} فهمیده شود، چیزی به غیر از خودش در حیطه مسئولیتش قرار نمی‌گیرد. وقتی خود را ابژه تأمل خود کنیم، در آن هم رهایی هست و هم زندانی شدن. از سویی قدرت نامشروط و آزاد عقل، و از سوی دیگر یک ابژه بی‌جان و تهی از معنا که مانند هر شیء دیگری قابل دسترسی است وجود دارد (H. Smith, 1997, p. 151). بنابراین، سوژه‌محوری در بحث مسئولیت گرچه زمینه‌ای از امکان‌ها را برای بالندگی و فراروی «خود» ایجاد می‌کند اما به‌نوعی دامنه مسئولیت را بسیار محدود می‌کند.

وایت در مورد دو بُعد اساسی مسئولیت بر ساختارهای زایای زبان و بینادهنیت تأکید می‌کند و نه بر سوژه‌محوری و آگاهی سوژه از خویش. اولین و نوع آشناتر مسئولیت مسئولیت عامل در برابر کنش خویش در جهان است. این تفسیر از مسئولیت از هابز تا هابرماس تداوم داشته است. اما، در دیدگاه پست مدرنیستی با گذر از هابرماس، بر بُعد دیگری از مسئولیت تأکید می‌کنند که در دوره مدرن پنهان و سرکوب شده بود. طبق نظر وایت، اهمیت تفکر سیاسی

¹ Nicholas H. Smith

² to

³ being

⁴ for

⁵ entity

⁶ intelligible

⁷ generativity

⁸ subject

⁹ object

¹⁰ self-generating

پست مدرنیستی، آن گونه که در آثار هایدگر و پساساختارگرایانی مانند دریدا، لیوتار^۱ و فوکو آشکار می شود، این است که نسبت به این بُعد دیگر مسئولیت، یعنی مسئولیت در برابر دیگری، حساس است (H. Smith, 1997, p. 152). پست مدرن ها مسئولیت را به شیوه سنتی تفسیر نکردند. آن ها دیگر بودگی^۲ را، به عنوان محور مسئولیت، آشکار یا کشف کردند و حتی می توان گفت به آن بازگشتند.

وایت می گوید، این نقد به نظر پست مدرن ها وارد شده که آن ها مسئولیت فکری ندارند، زیرا هارمونی، یگانگی^۳ و وضوح، که در مورد مسئولیت مهم هستند، در توجه به دیگر بودگی تحقق پیدا نمی کنند. تأکید بر دیگر بودگی برای جست و جوی نامتناهی یک جهان رام و قانونمند ارزشی ندارد. به دلیل غیر قابل اندازه گیری بودن این ابعاد از مسئولیت، یعنی بُعد زایایی زبان و دیگر بودگی، نظر پست مدرن ها مورد نقد قرار گرفته است. اما به نظر وایت این اتهام می تواند جبران شود. در دوره مدرن و سنتی، برای تسلط بر وضعیت ها و مسدود کردن امکان های جایگزین، در حوزه «مسئولیت در قبال کنش» تلاش می شود و این امر «مسئولیت در قبال دیگری» را محقق نشده باقی می گذارد. وایت در مورد اهمیت «دگر بودگی» با پست مدرن ها موافق است (H. Smith, 1997, p. 153).

گرچه زبان، در کارکرد مطابقت با عمل، رسانه ای برای تعاملات اجتماعی است و محدودیت های هنجاری و الزام را در تعاملات زبانی وارد می کند اما، به نظر وایت، این کارکرد زبان، از جهت مسئولیت، نوعی فرو بستگی در جهان ایجاد می کند. وایت، از طریق تفاوت هابرماس با دریدا، این نوع فرو بستگی زبان را نشان می دهد. او می گوید که هابرماس بر ایده پردازی مشارکت کنندگان در کنش گفتاری بر اساس زمینه و معنای سخن تأکید می کند. اما دریدا معتقد است که این نوع ایده پردازی های مورد نظر هابرماس، به دلیل کنار گذاشتن آن کاربرد زبان که غیر جدی، نابهنجار و غیر دقیق است و، به عنوان امر منفی، تصادفی یا استثنا تلقی می شود، به نحو اجتناب ناپذیری فرو بستگی ایجاد می کند (H. Smith, 1997, p. 153). به نظر نگارنده، نیز محدود کردن زبان، به عنوان امری مطابق عمل و واقعیت، و کنار گذاشتن وجوه سیال و غیر دقیق و نابهنجار زبان، گرچه به نوعی بستری برای مسئولیت دقیق و قابل سنجش ایجاد می کند اما این محدود کردن نوعی فرو بستگی در کشف جهان واقع ایجاد می کند و وجوه بسیاری از مسئولیت در برابر دیگری، که امری نامتناهی و مبهم و راز آمیز است، مورد غفلت قرار می گیرد.

زبان آن وجه فرو بستگی اش را با توانش برای آشکار سازی جهان از کار می اندازد. پست مدرن هایی مثل دریدا ما را نسبت به ویژگی های داستانی^۴ بنیان های مسئولیت در قبال کنش هوشیار می کنند. در این نوع نگاه، با به کارگیری انضمامی داستان های جدید در مقابل هر داستانی که به لحاظ اجتماعی قدرت دارد قرار می گیریم. به نظر وایت، با تأیید توانایی زبان برای آشکار سازی جهان است که می توان از سست شدن تسلط جهان بر ما سخن گفت. مواجهه ما از طریق این توانایی زبان با داستان های ناشناخته یا فراموش شده سبب می شود که جهان را به شیوه ای نو ساختار بندی کنیم و در این جهان از نو

¹Lyotard² otherness³unity⁴ fictional

صورت‌بندی شده نسبت به دیگربودگی حسّاس‌تر می‌شویم (H. Smith, 1997, p. 154). البته وایت می‌گوید که این توان زبان قرار نیست کارکرد دیگر زبان یعنی تطابق با عمل را که در دوره مدرن مسلط بود نفی کند. وایت برای هر دو کارکرد زبان نقش برابر قائل است.

بیان کردیم که ریکور بر نقش تخیل و روایت در بازصورت‌بندی جهان و آشکار کردن عرصه امکان‌ها در طی زمان تأکید کرده است. بنابراین، می‌توان گفت که در تفکر وی نیز زبان، در میان مفاهیمی که ذکر کردیم، نقش محوری دارد. به علاوه، در نظر داشتن عرصه نامحدود مسئولیت نسبت به دیگری، که توسط زبان گشوده می‌شود، ما را از غفلت و ظلم و بی‌عدالتی بازمی‌دارد. گرچه این نقد مهم، که سنجش ناپذیری حاصل این نوع نگاه خواهد بود، قابل تأمل است اما، براساس نظریه حکمت عملی ریکور، تاحدودی می‌توان در امور انضمامی به تصمیم‌های عادلانه‌تر نزدیک شد. به نظر می‌رسد که گریزی از این نوع نگاه نیست، زیرا کار فلسفه نه رسیدن به بایدونبایدهای قطعی بلکه گشودن عرصه امکان‌هاست تا عرصه عمل را از درافتادن به ورطه‌های دور از انصاف و حق بازدارد.

۸- نتیجه‌گیری

تلاش کردیم تا نسبت دادن کنش به فرد «عامل» را از منظر ریکور، تحت مفاهیم بنیادی اندیشه وی از جمله «هویت»، «دیگری»، «روایت» و نیز «زمان» و «زبان»، مورد بحث قرار دهیم. وی ذیل این مفاهیم به بحث مستقل و مبسوطی درباره انتساب کنش و مفهوم مسئولیت پرداخته است. با این حال، مفهوم کلیدی مسئولیت در فلسفه عملی او نقش اساسی دارد و ما بر آن شدیم تا این مفهوم را ذیل سایر مفاهیم محوری اندیشه وی پی‌جویی کنیم و بسط دهیم. نشان دادیم که زبان در میان این مفاهیم نقش مبنایی دارد.

در بحث هویت عامل بیان کردیم که سوژه، در تفکر ریکور، خود را به‌نحو تأملی یا بازتابی و نه به‌نحو مستقیم و بی‌واسطه تصدیق می‌کند و باز می‌شناسد. فرد به‌واسطه بازشناسی خویش به‌عنوان انسان توانمند و کنشمند است که می‌تواند کنشی را به خویش نسبت دهد، مسئولیت آن را برعهده بگیرد و این‌گونه هویت خویش را تعیین و تحقق بخشد. بنابراین، مسئولیت‌داشتن جزئی از هویت فرد به‌عنوان انسان توانا است. به همین دلیل است که او می‌تواند تاوان یا مجازات انجام‌ندادن کنش مسئولانه را بپذیرد.

در انتساب کنش مسئولانه نقش مهم «دیگری» را مورد تأکید قرار دادیم، زیرا این دیگری است که کنش‌هایی را به فرد نسبت می‌دهد، از او درخواست پاسخ دارد و آن فرد را مسئول قرار می‌دهد. به این ترتیب، من در قبال کنش‌های خود مسئول هستم و بنابر ایده پروا به درخواست فرد دیگر نیز باید پاسخ بدهم. من و دیگری در بستر عمومی اجتماع و در زندگی عملی با یکدیگر مرتبط می‌شویم. این دیگری می‌تواند شامل وجدان، دیگران، نظام‌های اجتماعی، نهادها و... نیز باشد. بنابراین، هر فرد حتی نسبت به دیگرانی که هرگز نخواهد شناخت یا نمی‌تواند بشناسد، نسبت به خیر همگانی، و نسبت به نسل‌های گذشته و آینده نیز مسئول است.

از سوی دیگر، تنها از طریق روایت است که انتساب کنش صورت می‌گیرد. در تخیلِ روایی، موقعیت‌های انضمامی مختلف به تصوّر درمی‌آیند و ربط و نسبت رویدادها و کنش‌ها و پیامدهای مسئولانه آن‌ها در طول زمان و بازشناسی همانی و تغیر شخصیت‌ها نمود پیدا می‌کند. همچنین، داوری و ارزیابی کنش‌ها، تفسیر آن‌ها و تشخیص الزام آن‌ها و تجویز آن‌ها همه در بستر روایت امکان تحقق پیدا می‌یابد.

از نظر ریکور، مسئولیت بر تمام ابعاد تجربه زمان (گذشته، حال، آینده) نشان خود را بر جای می‌گذارد. وی، براساس مفهوم حافظه و قول‌دادن، بر دو امکان موجود در هویت در نسبت با مسئولیت در قبال گذشته و آینده، که در لحظه حال تلاقی می‌کنند، تأکید می‌کند و در مورد دامنۀ پیامدهای کنش در طول زمان، بر این باور است که نهادها و افراد میانجی می‌توانند میان فرد و کنش او، در بستر زمانی گذشته، حال و آینده، فاصله‌ای عادلانه و منصفانه برقرار کنند و درباره نحوه انتساب کنش‌ها تصمیم‌گیری کنند.

در دیدگاه وی، گفتار و متن و برخی گفته‌ها، از جمله قول‌دادن، هشداردادن، دستوردادن، نظردادن و غیره، نیز که با آن شخص درواقع عملی را انجام می‌دهد کنش محسوب می‌شوند. به علاوه، کنش و کنشگر هر دو متعلق به یک شاکله مفهومی مشترک یا شبکه معنایی بیناسوزگانی هستند. این نظام یا شبکه معنایی در تعیین نوع کنش‌ها، تشخیص کنش‌های مسئولانه و انتساب پیامدهای آن‌ها به عاملان نقش مهمی دارد.

تحلیل کردیم که زبان در این میان نقش محوری دارد. دو کارکرد زبان، یعنی تطابق با کنش و واقعیت و آشکارسازی جهان، متناظر هستند با دو بعد مسئولیت، یعنی مسئولیت نسبت به کنش و مسئولیت نسبت به دیگری. زبان در کارکرد اول به نوعی یادآور سوژه محوری در بحث مسئولیت است و حیطه مسئولیت را گرچه دقیق اما محدود و فرو بسته می‌کند و وجهی از مسئولیت در جهان و در قبال دیگران در آن مغفول واقع می‌شود. زبان در کارکرد دوم حیطه مسئولیت را فراخ و گشوده می‌کند و دیگربودگی و ابعاد ناشناخته و کشف‌نشده آن در حیطه مسئولیت مورد توجه قرار می‌گیرد. روایت‌های ممکن دیگر در بستر زبان و زمان امکان تحقق پیدا می‌کنند و از غفلت کردن و بی‌عدالتی و ظلم ما در جهان در حیطه مسئولیت جلوگیری می‌کنند.

درنهایت، ضمن قائل شدن به این عرصه نامحدود و امکانی و سنجش‌ناپذیر، می‌توان طبق نظر ریکور، براساس حکمت عملی، در موارد انضمامی مربوط به انتساب کنش مسئولانه تصمیم‌گیری کرد. انتساب کنش مسئولانه توسط نهادها و افراد میانجی و با لحاظ اصول و هنجارهای کلی در موارد جزئی و انضمامی اعمال می‌شود و می‌تواند مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد.

References

- Escudero, Jesus Adrian. (2014). *Heidegger on Selfhood*. American International Journal of Contemporary Research. 4(2) pp. 6-16. <https://aijcr.thebrpi.org/journal/index/647>
- H. Smith, Nicholas. (1997). *Strong Hermeneutics: Contingency And Moral Identity*. Routledge: London and New York.
- Hall, W. David. (2007). *Paul Ricoeur and the Poetic Imperative: The Creative Tension between Love and Justice*. State University of New York Press.
- Kaufmann, Sebastian. (2010). *The Attestation of the Self as a Bridge Between Hermeneutics and Ontology* in the Philosophy of Paul Ricoeur. Dissertations (2009). for the Degree of Doctor of Philosophy. Marquette University.
- Pedersen, Christian Hans (2009), *The Concept of Action and Responsibility in Heidegger's Early Thought*, phd thesis in Graduate Theses and Dissertations of University of South Florida, <http://scholarcommons.usf.edu/etd/2135/>
- Pellauer, Dauenhauer, David, Bernard. (1394). *Paul Ricoeur: The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. trans. Abolfazl Tavakoli Shandiz. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
- Pellauer, David. (1401). *A Guide for the Perplexed*. trans. Neda Gheyasi. Tehran: Qoqnoos. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1397a). *Time and Narrative*. trans. Mahshid Nonahali. Tehran: Nashreney. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1397b). *Time and Narrative*. trans. Mahshid Nonahali. Tehran: Nashreney. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1397c). *Time and Narrative*. trans. Mahshid Nonahali. Tehran: Nashreney. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1398). *Narrative and Ethics*. trans. Abolfazl Tavakoli Shandiz. Tehran: Boye Kaghaz. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1399). *The Just*, trans. Mahdi Pheizi. Tehran: Shabkhiz. (in Persian)
- Ricoeur, Paul. (1992). *Oneself as Another*. trans. Kathleen Blamey. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul. (2004). *Memory, History, Forgetting*. trans. K. Blamy and D. Pellauer. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul. (2005). *The Course of Recognition*. trans. David Pellauer. Cambridge. MA: Harvard University Press.
- Singsuriya, Pagorn. (2008). *Justice in paul ricoeur's philosophy*. <https://www.researchgate.net/publication/322628894>